

Píše Tamás Visi

(E*forum, 05. 01. 2022)

Od prvního vydání knihy Tomáše Pěkného *Historie Židů v Čechách a na Moravě* (1993) uplynula již téměř tři desetiletí. Vznik nové syntézy, nové monografie věnující se židovské minulosti v českých zemích je tedy počinem oprávněným a vítaným. Svazek ***Zwischen Prag und Nikolsburg*** vznikl zásluhou autorského kolektivu, který čítá jedenáct historiček a historiků, z nichž je každý zvláště vysoce kompetentním odborníkem. (V abecedním pořádku jde o tyto osobnosti: Kateřina Čapková, Michal Frankl, Benjamin Frommer, Verena Kasper-Marienberg, Hillel J. Kieval, Helena Klímová, Ines Koeltzsch, Lenka Matušíková, Michael L. Miller, Martina Niedhammer a Joshua Teplitsky). České židovské dějiny skutečně nejsou jednoduchým badatelským tématem. Jejich zvládnutí vyžaduje kombinaci několika oborových zaměření a specializací, proto je spolupráce mezi všemi výše zmíněnými badateli chválná a představuje adekvátní odpověď na tuto badatelskou výzvu.

Editoři **Kateřina Čapková** a **Hillel J. Kieval** předesílají v úvodu, že účelem publikace je nabídnout obsažnou vědeckou monografii o dějinách Židů v „českých zemích“, tedy v Čechách, na Moravě a v českém Slezsku (s. 11-12). Za další cíl své práce si stanovili rozšířit oblast badatelské diskuse o regiony a komunity mimo Prahu. To je ostatně podtrženo i v samotném názvu publikace, jenž odkazuje k Mikulovu, kde se nacházela nejpočetnější a nejvýznamnější židovská obec raně novověké Moravy (s. 1-2). Třetím deklarovaným předsevzetím pak bylo využít pramenný materiál, který byl historiky často přehlížen, jako například halachické texty, obecní stanovy (*takanot*), memoáry, polemické spisy či modlitební knihy pro ženy (s. 2). Jak bude doloženo níže, 4.-6. kapitola tyto cíle z větší části splňují, zatímco 1.-3. kapitola poskytují méně, než je v úvodu slíbeno.

Recenzovaná kniha v mnoha ohledech rozhodně překonává starší monografii Tomáše Pěkného. Pěkný měl široký rozhled, hluboké znalosti a byl výzkumu židovských dějin oddán, avšak nebyl profesionálním historikem. Jeho práce se tak soustředí na významné židovské osobnosti od středověku do konce 20. století, a ačkoli obsahuje mnoho užitečných informací, nenabízí hloubkovou analýzu historických procesů ani detailní popis společenských, institucionálních, kulturních a náboženských aspektů židovských dějin. Naopak ve svazku *Zwischen Prag und Nikolsburg* jsou mnohem podrobnější popisy širokého spektra historických jevů propojeny s propracovanými historickými analýzami, které využívají současné vědecké metody. Namísto pouhé kompilace biografických a dalších historických dat zde čteme promyšlené a vyvážené rozbor, které zahrnují velkou škálu témat, od knihtisku v Praze 16. století až po letní táborové aktivity židovských dětí v poválečném Československu. Autoři se snaží

vystopovat schémata a integrovat tak bohatý a různorodý materiál do soudržných narativů, které zohledňují nejrůznější odstíny židovské minulosti v českých zemích, včetně detailní kroniky nejtemnějšího období let 1939–1945.

Nicméně v jistých ohledech publikace *Zwischen Prag und Nikolsburg* za Pěkného syntézou zaostává, a nemůže ji proto zcela nahradit. Základním znakem vědecké monografie je, že obsahuje seznam literatury. Pěkného kniha, navzdory svému amatérismu, tento požadavek splňuje, zatímco svazek editovaný Čapkovou a Kievaletem nikoli. Pouze poslední část (s. 377–410) sepsaná Klímovou a Matušíkovou zahrnuje rovněž odpovídající bibliografii. Nejedná se v žádném případě o podružnou věc: je například pochopitelné, že autoři nevěnují životu a dílu Franze Kafky víc než jeden odstavec (s. 250–251), avšak bylo by namísto odkázat na studie zabývající se tímto spisovatelem a jeho vztahem k židovské kultuře a identitě.

Dalším nedostatkem je skutečnost, že mezi kapitolami *Zwischen Prag und Nikolsburg* nenajdeme ani jednu, která by se věnovala středověku, čímž je opomenuto celých pět století bohatých a pestrých dějin Židů v českých zemích. Editoři tuto zvláštní mezeru nijak nevysvětlují. Monografie, která má ambici poskytnout souhrnný přehled židovské minulosti v českých zemích, si nemůže dovolit středověk přeskočit. Následkem tohoto editorského rozhodnutí nejsou některé historické jevy raného novověku a moderní doby dostatečně kontextualizovány. Na straně 297 je například zmíněno, že nacisté chtěli mít Protektorát Čechy a Morava „judenrein“ („čistý od Židů“), nikde v knize však nelze najít, že tato myšlenka měla dlouhou historii s kořeny ve středověku. Zákaz pobytu Židů v konkrétních lokalitách byl speciálním privilegiem, které udělil panovník některým městům v habsburské monarchii a v Polsku (*privilegium de non tolerandis Judaeis*). Nacistický ideál Německé říše prosté Židů („judenreines Reich“), kam náležely i české země, se nezrodil z ničeho. Navíc systém usazování Židů ani rozvoj jejich regionálních institucí v raném novověku nelze správně popsat a analyzovat, aniž by se vzala v potaz specifika předchozího vývoje ve středověku. V uplynulých dvaceti letech byla vydána řada pozoruhodných studií a monografií, včetně souborů pramenů ke středověkým českým židovským dějinám (například od Lenky Blechové, Evy Doležalové, Pavla Kocmana, Martina Musílka, Daniela Soukupa, Lenky Uličné a mnoha dalších) a lze zvláště litovat, že recenzovaná kniha nevyužila možnost nabídnout syntézu nejnovějšího bádání. Pěkného kniha tak nabízí úplnější obraz židovských dějin v českých zemích než předložená publikace už jen z toho důvodu, že zahrnuje rovněž středověk.

Kapitoly 4–6 pokrývající období mezi léty 1861 až 1945 (s. 159–318, jejichž autory jsou Frankl, Niedhammer, Koeltzsch a Frommer) jsou dobře organizované, poučné a zahrnují hlavní aspekty židovských dějin počínaje hospodářským životem, přes literaturu a umění, až po témata, jakými jsou děti anebo židovské kuchařky. Moudrým rozhodnutím bylo omezit výklad o dobře známých osobnostech, jakým je například Franz Kafka, a poskytnout naopak detailnější informace o méně známých židovských spisovatelích a umělcích. Historické rozborů tu jsou navíc doprovázeny krátkými úryvky z memoárů, které čtenáři přibližují lidský rozměr historických událostí.

Období od roku 1945 po současnost (kapitola 7, s. 319–375) představuje pravděpodobně největší výzvu, neboť se jeho autorka (Čapková) musela vypořádat s nejmladšími událostmi, jako například se sporem kolem rabína Karola Sidona v letech 2004–2005. Tato kapitola zároveň poskytuje šokující, bohužel však přesvědčivou zprávu o hlubokém průniku antisemitských postojů do poválečného Československa: dozvíme se zde kupříkladu, že mnoho Židů, kteří přežili holokaust, bylo prohlášeno za Němce a ztratilo tak na základě Benešových dekretů československé státní občanství. Je zde také stručně charakterizována tzv. antisionistická politika komunistického režimu, v níž se pod fíkovým listem „antisionismu“ skrýval antisemitismus.

První tři kapitoly knihy (s. 27–158 od Kasper-Marienberg, Teplitského, Millera a Kievala) připomínají více než ucelenou monografii spíše soubor esejí na nejrůznější témata z raně novověkých a moderních židovských dějin. Najdeme zde obohacující a zajímavé analýzy nejrůznějších pramenů a témat (např. Millerův rozbor halachického responza na s. 85–86), ale také neopodstatněné opakování (např. šabatiánské hnutí a kontroverze jsou popsány Kasper-Marienberg a Teplitským na s. 64–65 a znovu na s. 99–100 Millerem, přičemž využívají vesměs totožný materiál). Někteří témata tyto kapitoly zcela opomíjejí. Zcela stranou zůstává otázka protizidovského násilí v raném novověku, např. není nikde zmíněn masakr v Uherském Brodě v roce 1683, přestože jidiš skladba připomínající jeho židovské oběti byla nedávno přeložena do češtiny Magdalenou Soukupovou (a vydána ve svazku *Vybrané hebrejské a jidiš prameny k dějinám Židů na Moravě*, Olomouc, 2013). Předním rabínům, jakými byli Mordechaj Jaffe (1535–1612) či Samson Rafael Hirsch (1808–1888, který byl vrchním moravským rabínem v letech 1847–1849), není v publikaci věnováno jediné slovo. Jakkoli se název knihy odvolává k Mikulovu, je této moravské židovské obci věnována jen velmi malá pozornost: stanovy místní komunity (*takanot*; vydané Ernstem Rothem v roce 1961/62) nejsou citovány ani jednou a důležité studie Marie Buňatové a Pavla Kocmana jsou rovněž zcela opomenuty.

Lze tedy shrnout, že recenzovaná kniha představuje důležitý příspěvek vysoké akademické kvality, nicméně selhává ve vytčeném cíli – být souhrnnou a autoritativní monografií k židovským dějinám v českých zemích. Kapitoly věnované středověku zcela absentují a části věnované ranému novověku nejsou ani systematické, ani vyčerpávající. Pro studenty, odborníky, ale i širší veřejnost bude čtvrtá až šestá kapitola velmi užitečná. Jelikož se jedná o texty dobře uspořádané a napsané, mohou sloužit také jako základní doporučená literatura pro univerzitní studium. Méně systematická sedmá kapitola je odvážným pokusem poskytnout stručný, avšak souhrnný pohled na nejnovější dějiny. Naopak první tři kapitoly nabízejí nekompletní a navzdory cílům, které si editoři vytyčili, i poněkud pragocentrický obraz židovských dějin. Vyučující raně novověkých dějin českých a moravských Židů tak pravděpodobně budou muset své studenty odkázat na doplňující texty, které jim poskytnou ucelenější představu o tomto tématu.

Kateřina Āapková / Hillel J. Kieval (Hg.): *Zwischen Prag und Nikolsburg: Jüdisches Leben in den böhmischen Ländern*. Aus dem Englischen von Peter Groth.
[Veröffentlichungen des Collegium Carolinum, Band 140] Vandenhoeck & Ruprecht,
2020, 425 s.

www.ipsl.cz